

Реферати Communiqués

Призрен и његова досадашња заштита

БОРАН Б. ПЕТРОВИЋ

У време када је био донет Закон о заштити споменика културе, одмах после ослобођења Југославије (јула 1945), Призрен је био изузетан по својој очаравајућој лепоти и још увек недирнут градитељским интервенцијама „савремених“ неимара. Поседовао је своју бујну и непоновљиву сликовитост, обиље вода и боја. Тих педесетих година у њему је све још било нетакнуто, све онако како данас прижељкујемо (ми, његови знанци из тих дана) да, прилазећи му, поново га таквог сагледамо. На жалост, много тога је измењено. Чињеница је да смо генерација (започели студије одмах после ослобођења) која је имала пресудну улогу у његовим преображајима и да смо главни кривци што су те његове промене доспеле до таквог степена да Призрен није више оно што је био. Није више онај Призрен којим смо се поносили, називали га другим Цариградом, балканском Венецијом и многим другим лепим именима.

Како је могуће да се данас, у јубиларној години прославе тридесетогодишњице постојања службе заштите споменика културе у Југославији, констатује таква чињеница, да је један град—споменик, у тих протеклих тридесет година, углавном пропадао као споменик, да му није поклоњена она пажња и брига кају заслужује? С друге стране је неоспорна чињеница да је Призрен стварно градспоменик и као таквом увек му је била поклањана изузетна пажња и интересовање од стране конзерватора, архитеката, урбаниста, етнографа и историчара свих категорија — па ипак је тврдња да је он као градспоменик остао незаштићен и препуштен небриси апсолутно тачна.

Основни разлог његовог данашњег изгледа, односно назадовања и обезвређења свег оног што је Призрен чинило градомспомеником, је тај што се цела напред набројана војска стручњака није ангажовала на заштити њега као целине, већ се у протеклих тридесет година углавном занимала и посвећивала пажњу појединим капиталним споменичким објектима, који се, спорадично расути, појављују у његовој урбаној структури. Интересујући се за детаљ изгубљена је целина.

Кључно питање је, да ли код таквих споменичких вредности као што је Призрен треба заштиту усредсредити само на значајне објекте, или пажњу треба подједнако распоредити на све оне вредности које доприносе сликовитости, лепоти и културном значају такве агломерације, као што је градспоменик, а Призрен је баш изразити пример такве споменичке категорије насеља.

У протеклих тридесет година рада на заштити, улагана су огромна средства (мада увек мала и недовољна) за одржавање једног или два споменика, као што су Богородица Љевишка, Синан-пашина џамија, Св. Спас или Св. Арханђели — док су на другој страни пропале свеукупне споменичке вредности Призрена као градспоменика. Ништа није учињено да се општи изглед овог града: његове панораме и водите сачувају и заштите. Треба имати на уму да је објективна оцена дозвољавала тврдње да је човеку застајао дах од одушевљења и неверице да тако нешто (скоро нестварно) постоји у овим нашим просторима.

Да би се подсетили шта је стварно Призрен у протеклом времену изгубио, а што је безусловно требало сачувати — пођимо само од његових вода. Призрен је био пребогат текућим водама: поред хучне и увек чисте Бистрице, његовим улицама и двориштима су протицали бројни јазови и канали жуборећих вода. Тај феномен воде, у разноврсним видовима је био изузетна урбанистичка вредност, која је нестала без иоле озбиљнијег објашњења и навођења разлога оних којима је та апсурдна идеја пала на памет. Зашто је то учењено, зашто је то изгубљено? Људи из заштите, колико се сећам, овом догађају нису придавали некакав нарочити значај. По свој прилици да смо се с тим актом помирили, па нам ти некадашњи јазови и дворишни канали, који зјапе као полузатрпани ровови, много не сметају. Време је већ на неким местима учинило да се не може ни наслутити она лепота која је тако штедро била присутна на сваком кораку. На страну и чињеница, која такође није без значаја, што су ти водотоци омогућавали да град буде чистији, уреднији — данас је прљавштина његов неразлучиви део.

Покренута топографија терена, расутост кућа по тако несвакидашњој теренској пластици, ствара изузетне градске слике — панораме изванредно уклопљене у пејсаж. Поред незнатног броја правих споменика архитектуре карактеристичне за тзв. балкански тип куће за становање — објекти (углавном стамбени), који на траси кривудавих и стрмих улицица Поткаљаје, или Пантелеје, стварају сликовитост ових махала, не би могли да издрже оштра мерила процењивања споменичких вредности сваки понаособ. Међутим, њихов свеукупни изглед, њихово заједничко дејство у стварању изузетних градских панорама — од прворазредног је значаја. Њихова амбијентална вредност је ненадокнадива. Из тих разлога Призрен је требало, у првом реду, посматрати као јединствен и це-

ловит споменик, вредан интервенција и ангажовања стручњака и стручне јавности, у најширим југословенским оквирима. Свакако да су давно већ пропуштене прилике за организацију опште југословенских конкурса за поједина савремена интервенисања у најосетљивијим деловима града, као и ангажовање најпознатијих стручњака на плану заштите, архитектуре и урбанизма. Недопустиво је у таквом насељу дозволити да се чак и хотел са 40 лежајева (Тхеранда) ради преко неке опскурне пројектне организације, чији пројектант иеки пут и не зна где се тачно налазе насеља за које пројектује наручени објект. Сваки значајнији објект, свака важнија урбанистичка интервенција (јер то су у случају Призрена такође видови његове ЗАШТИТЕ) безусловно је морао бити подвргнут институцији јавног конкурса, или некаквом виду колективног рада, који би што више обезбеђивао сигурност и исправност планираног поступка.

И поред тога што су вредности Призрена као града-споменика биле одувек добро познате и уочене — поступак његове заштите није спровођен како је њихов значај захтевао. Свеобухватна заштита таквог градаспоменика је једино могућа кроз посебну архитектонско-урбану организацију и заштиту насеља као недељиве целине. Све предузете мере таквог поступка морале би бити тако организоване, да на најсврхисходнији начин одговоре свим бројним и деликатним особеностима архитектонско-урбанистичких вредности таквог градаспоменика.

Један од најпознатијих видова заштите појединих стамбених објеката, а самим тим и читавих стамбених махала, је тзв. поступак њихове ревитализације, асанације и грађевинске стабилизације. Овим интервенцијама се најефикасније могу сачувати од даљег пропадања сликовити делови насеља (а таквих је у Призрену небројано много: Поткаљаја, Пантелеја, Мараш и др.). После таквих, темељно извршених, асанационих и ревитализационих радова омогућено је на један релативно лакши начин одржавање оваквих градских делова. Треба напоменути да су овакви захвати веома деликатни, па и новчано даста скупи, када се има на уму специфичност постојеће грађевинске традиције: дрвени бондрук и трошни материјали испуне — што захтева временски честа интервенисања и обнављања. Треба истаћи да су овакви покушаји у Призрену били врло ретки.

У случају Призрена и очувања његових сликовитих махала, Поткаљаје и Пантелеје, свакако је требало подржати жеље за обновом постојећих кућа, па чак и изградњом нових на место старих и стварно „дотрајалих," али под стриктном контролом одговарајућих унапред датих услова. У тој акцији требало је заинтересоване најпре усмерити на поступак ревитализације кућа у којима су мештани дотада становали.

Помоћу такве иницијативе која је требала да се састоји у стручним бесплатним саветима, бесплатном израдом потребне техничке документације за спровођење техничке стабилизације, асанације и унутрашњег савременог спремања таквих објеката (грејање, водовод, канализација). Затим је такве подухвате требало помоћи и одређеном олакшавајућом финансијском политиком инвестирања, опорезивања, грађевинских такса и сличних олакшица. Међутим, изградња нових објеката наместо старих у овим махалама, почела је тако неконтролисано да буја да прети да оно најлепше у контакту путника и овог града — његова панорама, буде бесповратно изгубљена. Ова ситуација указује свакако на слабости локалне службе заштите, а и на тешкоће са којима она очито није дорасла да изађе на крај.

У заштити оваквих насеља је најбитније добро проучити све услове и последице, пре него што се донесе одлука о рушењу неке скупине (најчешће амбијенталних вредности) на чијем месту треба да се појави ново здање или нека нова јавна површина, која ће, можда, омогућити још боље сагледавање карактеристичних и сликовитих делова насеља. Ако се скупина замени новим вредним здањем (робна кућа), или ако омогући стварно нова просторна доживљавања, формирањем неког новог трга (потез стари амам — мост код хотела Тхеранде), онда је таква интервенција уродила вредним резултатима. Међутим, општинске власти често пута саме интервенишу и спешују рушење, по њима „старих и дотрајалих" објеката, и такође инсистирају да се те „рушевине" што пре замене неодговарајућим здањима у иначе специфичним и осетљивим амбијенталним срединама. У поједивим случајевима нису изостајале жеље и намере градске управе и њених одговарајућих органа да помогну ретке појединце, који су се донкихотски бавили спровођењем било какве свеобухватне политике заштите овог града-споменика (Мандић). Треба напоменути да ово није само случај Призрена, већ да је то општа појава и у другим сличним и једнаковредним споменичким целинама (Ђаковица, Пећ, Ваљево).

Међутим, такви напори (вођење свеобухватне политике заштите) су веома брзо губили дах, што није ни чудо када се има у виду одређена клима расположења самих житеља. Генерације грађана нису показивале жељу да се све те вредности сачувају — да се градаспоменику посвети брига и пажња, како би му се продужио век. Гесло да „све почиње од нас," неминовно доводи и до амбиција да се „све старо и труло" што пре замени новим — савременим.

Такво насеље, као што је Призрен, за последњих тридесет година (пратим га из године у годину већ 25 година) свакако да не може бити лишено новоградње (ни стамбене, а поготову

друштвеног стандарда). За такву изградњу, а имајући на уму свеобухватну заштиту градаспоменика, од интереса је водити пажњу о следећем: — О месту (избору локације) изградње таквих објеката као и о карактеру њихове изградње.

—О могућностима адаптације постојећих већих стамбених објеката за потребе тих нових друштвених садржаја. На тај начин се што мање нарушава градска слика — панорама.

—О контроли грађевинске изградње (посебна грађевинска инспекција) која треба да буде нарочито строга у заштићеним деловима града

—како код адаптације (ревитализације) то још више код новоградње (контрола облика крова, габарита, спратности, материјали спољне обраде, боје и сл.).

—О посебним пројектантским поступцима изградње нових објеката у заштићеним целинама и деловима града. Пројектовање за Призрен је посебна обавеза и поступак, који мора да се заснива на поштовању његових вековима присутних вредности тла, климе, навика и грађе-

винско-архитектонске традиције — али све то интерпретирано на савремен начин који све то неће копирати, који се неће подредити, али који се не сме ни наметнути — значи треба постићи усаглашеност многих фактора. Фигуративно речено: не сме се бити слон у стакларској радњи. *Немогуће је, да се данашњом техником, материјалима и другим достигнућима као и са апсолутно прочишћеним ставовима према свим вредностима оваквог града какав је Призрен, не бити у стању изнаћи градитељски поступак и начине надовезивања, који би омогућили да се све што је у том граду вредно сачува, а да се омогући и његов даљи раст и ход — да нам оно што је остало од Призрена остане сачувано за будуће нараштаје.*

Хтели или не, морали бисмо се сложити да сјајно конзервираном и заштићеном Богородицом Љевишком, или неким другим културно-историјским спомеником, Призрен као град-споменик не добија много. Из нашег примера се види да је Призрен таквом политиком заштите изгубио највише. Грешке, ипак, никад није касно исправљати.

Protection de Prizren effectuée jusqu'ici

ZORAN B. PETROVIĆ

A l'époque où fut promulguée la loi sur la protection des monuments culturels, tout de suite après la libération de la Yougoslavie (juillet 1945), Prizren était exceptionnel par sa beauté fascinante et encore toujours intacte d'entreprises par des architectes «modernes». Il possédait son caractère pittoresque exubérant et non renouvelable, abondance d'eau et de couleurs. Malheureusement dans l'entretemps bien des choses ont changé, et cela dans le sens négatif.

Comment est-il possible qu'aujourd'hui, en cette année de célébration commémorative des trente-cinq années de protection des monuments culturels en Yougoslavie, on doive constater le fait qu'une ville-monument, au cours de ces trente-cinq ans, soit en substance tombée en décadence comme monument, qu'on ne lui ait pas prêté cette attention et sollicitude qu'elle mérite? D'autre part, le fait est incontestable que Prizren qui est réellement une ville monument et qui depuis toujours a été l'objet de l'attention toute particulière et un intérêt de la part des conservateurs, architectes, urbanistes, ethnographes et historiens de toutes catégories, — en dépit de quoi l'affirmation qu'elle est restée comme ville-monument non protégée et abandonnée à la nonchalance, est absolument exacte.

La raison principale de son aspect actuel, respectivement de sa décadence et sa perte de valeur de tout ce qui de Prizren faisait une ville-monument, est que toute cette armée de spécialistes énumérés ci-haut, n'a pas été engagée pour sa protection comme un

ensemble, mais que dans les trente ans écoulés, ce qui principalement intéressait cette armée de spécialistes et à quoi elle consacrait son attention, ce sont certains monuments capitaux qui, sporadiquement dispersés se présentent dans sa structure urbaniste. En s'intéressant au détail l'ensemble était perdu.

La question principale est de savoir si pour de telles valeurs monumentales comme Prizren l'est, la protection doit être concentrée seulement sur des objets d'importance, ou bien l'attention doit être pareillement disposée sur toutes ces valeurs qui contribuent à son caractère pittoresque, la beauté et l'importance culturelle d'une telle agglomération comme l'est cette ville-monument, et Prizren est justement un tel exemple d'une agglomération de catégorie monumentale.

Malgré le fait que les valeurs de Prizren comme ville-monument ont été depuis toujours bien connues et remarquées, — la procédure de sa protection n'a pas été conduite conformément à son importance. La protection générale d'une telle ville-monument est uniquement possible au moyen d'une organisation architecturale-urbanistique, et la protection de l'agglomération, comme un ensemble non divisible. Toutes les mesures entreprises pour un tel projet devraient être organisées de manière à répondre de la manière la plus appropriée aux nombreuses et délicates particularités architectonico-urbanistiques de la valeur d'une telle ville-monument.

Certainement, qu'un des problèmes des plus délicats dans un tel milieu comme celui de Prizren, est la construction de nouveaux édifices dans les ensembles et parties de la ville qui sont sous protection. Il faut avoir à l'esprit, qu'élaborer des projets destinés à un tel milieu urbain protégé, représente un engagement et une procédure qui doivent être fondés sur le respect des valeurs existantes depuis des siècles, soit le sol, climat coutumes, et la tradition de construction architecturale, — mais tout cela interprété d'une manière contemporaine qui ne doit pas sousentendre la copie, mais qui d'autre part ne doit

pas lui être imposée, c'est à dire, qu'il faut atteindre une concordance de plusieurs facteurs. *Il est impossible qu'au moyen de la technique actuelle, les matériaux et d'autres réalisations, comme aussi avec l'absolue épuration des points de vue concernant les valeurs d'une telle ville comme l'est Prizren, on ne soit pas en mesure de trouver un procédé architectural et une manière d'enchaîner, afin que tout ce qui a une valeur dans cette ville soit conservé, mais en rendant possible son développement ultérieur et son allure, — pour que tout ce qui est resté de Prizren reste conservé pour les générations futures.*

Сл. 1. Поглед на Призрен са прилаза из правца Баковице. Махале Подкаљаја и Пантелеја су расуте на последњим обронцима Шаре. Доминанта насеља је тврђава Каљаја. Скица је из 1955. године, тако да чедност панораме још није нарушена незграпним новоградњама које почињу интензивније да ничу почев од 1957. године.

Fig. 1. Vue de Prizren à partir de la direction de Djakovice. Les «Mahalés» (quartiers) de Podkalaja et Panteleja sont éparpilsur les derniers versants de la Sara. L'agglomération dominante est la forteresse Kaljaja. L'esquisse date de 1955, de manière que l'aspect initial du panorama n'est pas encore perturbé par les nouvelles constructions lourdes qui commencent à pointer plus intensivement à partir de 1957.

Сл. 2. Панорама града посматрана са обале Бистрице, низводно од старог каменог моста. Из мора расутих кристала (куће Подкаљаје) истиче се својим монументалним димензијама Синан пашина џамија.

Fig. 2. Panorama de la ville observé des bords de la Bistrica, en aval du vieux pont en pierre. Parmi la multitude d'édifices cristallins, (la maison Podkaljaje), se signale par ses dimensions monumentales la mosquée de Sinan pacha.

Сл. 3. Са зидина Каљаје (тврђаве) пружају се изузетни погледи на панораму Призрена из птичјег лета. Скица је из 1955. г. Послератне новоградње скоро да нема изузев неких магацина на периферији насеља. Река Бистрица је кичма града. У предњем плану се још виде објекти који надкриљују саму реку. Такав систем изградње обала реке раније је био веома присутан. У доба израде скице све кровне површине су биле румене, данас је (оно што је од овог остало) више од 70% под белом салонићним покривачем. Да ли је Заштита требала и у тој на око ситуацији да буде консултована?

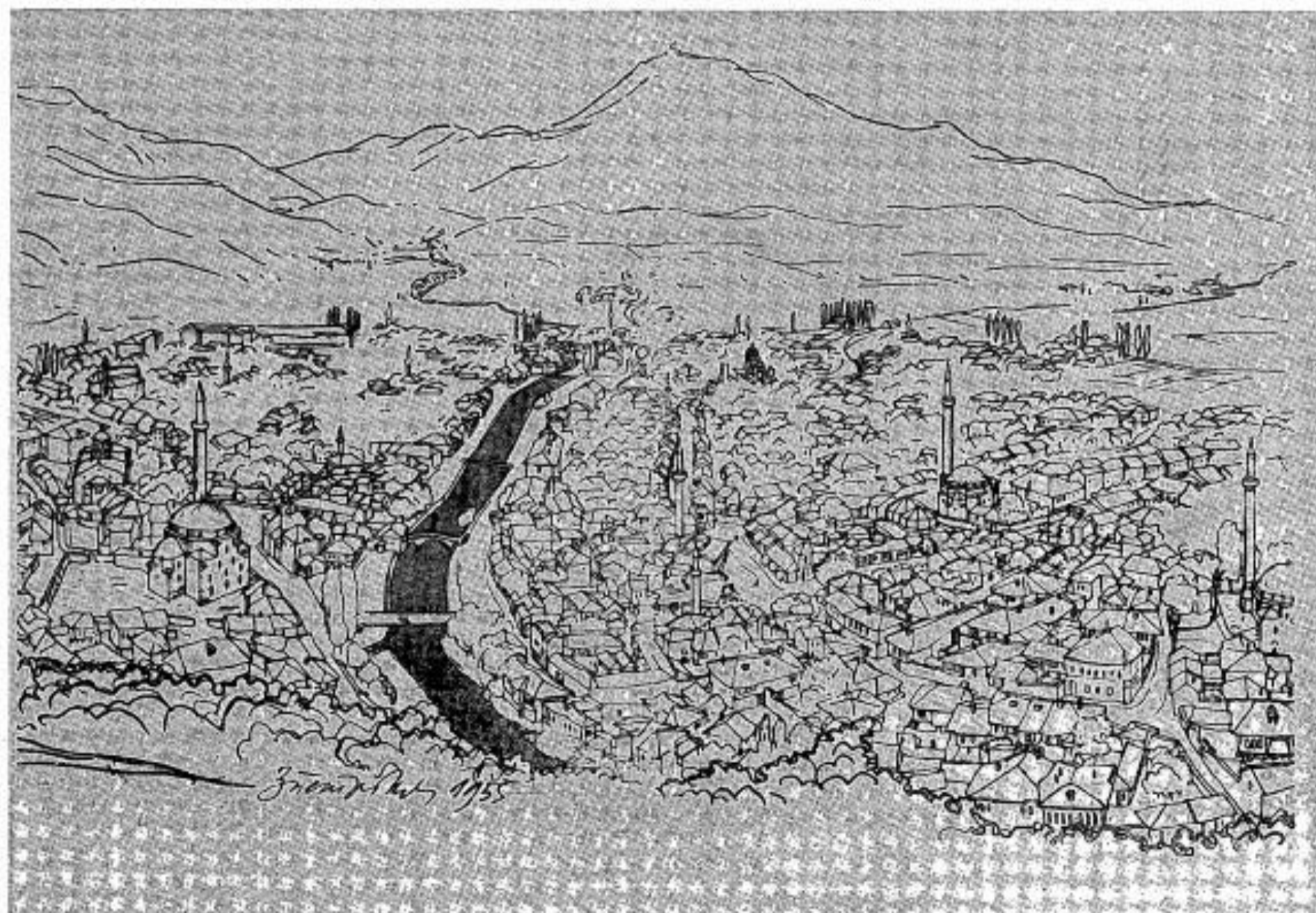
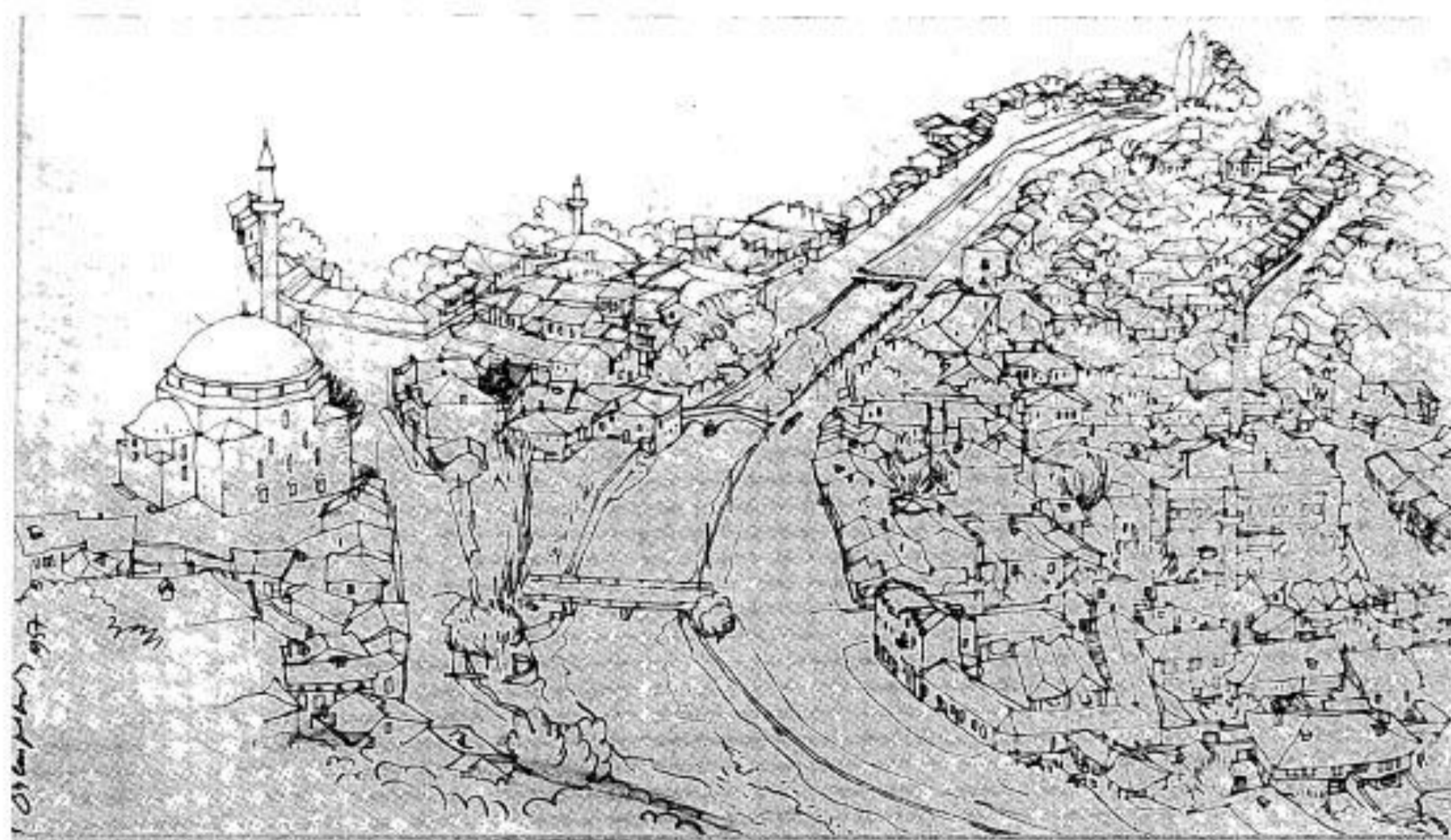

Fig. 3. Des remparts de Kaljaje (forteresse) on a une vue exceptionnelle sur le panorama de Prizren à vol d'oiseau. L'esquisse est de 1955. Il n'y a presque pas de nouvelles constructions d'après guerre, sauf quelques dépôts dans la périphérie de l'agglomération. Le fleuve Bistrica représente la colonne vertébrale de la ville. Dans le premier plan on voit encore les

constructions qui surplombent la rivière. Un tel système de construction des bords de la rivière était auparavant très répandu. A l'époque où l'esquisse a été faite, toutes les surfaces des toits étaient rouges, (ce qui est resté) de ces constructions, plus de 70% est couvert de Salonit blanc. Est — ce que la protection devait avoir été consultée aussi pour cela qui semble à certains une vétillerie?

Сл. 4. Два приближно иста погледа на централни део Призрена. Скица је из 1957. године док је фотос десетак година млађи. На скици је у односу на илустрацију бр. 3 просечен приобални пут који води преко Шар-планине за Скопље и који је уклоњено ред кућа које су надкривљивале Бистрицу. Од новоизграђених објеката уочава се зграда поште. На фотосу је ситуација битно измењена — центар насеља је у потпуности завршен. Скуп стамбених објеката је повезан приземним разуђеним површинама продајних простора. Та приземна архитектура и партерно решење слободних пешачких површина са покушајима поновног враћања воде јазовима су најуспешнији делови овог градо-уређивачког захвата.

Fig. 4. Deux vues qui sont approximativement semblables de la partie centrale de Prizren. L'esquisse date de 1957, pendant que la photo est de dix ans plus récente. On voit sur l'esquisse par rapport à l'illustration Nr. 3, qu'une route a été creusée le long de la rivière depuis la prise de vue, route qui mène à travers la montagne Sara, vers Skoplje, et pour laquelle toute une rangée de maisons qui surplombaient la Bistrica, a été éliminée. De tous les objets nouvellement construits, le bâtiment de la poste se fait remarquer. Sur la photo, la situation est substantiellement changée, — le centre de l'agglomération est entièrement terminé. L'ensemble des immeubles d'habitation est relié par des surfaces disséquées d'espaces destinés au commerce. Cette architecture de rez-de-chaussée est la solution de plein pied d'espaces libres destinés aux piétons, avec des tentatives de faire retourner l'eau dans des canaux, sont les parties les plus réussies de cette entreprise d'aménagement urbanistique de la ville.

Сл. 5. На левој фотографији: изградња центра у току. У продужетку већ завршене поште види се тракт хотела Тхеранда. Заштита је безусловно, да је постојала, морала да постави питање решавања петих фасада ових објеката (раван кров у овом климату је апсурдан). На истој фотографији у десном делу се види амам који је загушен безвредном изградњом чаршијских ћепенака. Десна фотографија приказује исти амам, који је зазвучао новим тоновима захваљујући рушењима и рашчишћавањима, које је захтевао пројекат уређења централног дела насеља.

Fig. 5. Sur la photographie de gauche: construction du centre en cours. Dans le prolongement du bâtiment de la poste déjà terminé, on voit un tract de l'hôtel Theranda. La protection a dû, évidemment si elle existait, se demander comment résoudre la solution de la cinquième façade de ces édifices (le toit plat dans ce climat est absurde). Sur la même photo, dans la partie droite, on voit un «hamam» (bain turc), qui est étranglé par la construction sans valeur de la «čaršiskih čepenaka» (boutiques turques). La photo de gauche, nous montre le même «hamam» qui résonne par de nouveaux tons, grâce aux ruines et déblaiement que le projet d'aménagement de la partie centrale de l'agglomération exigeait.

Сл. 6. Нови центар. Горња фотографија: детаљ партера. Доња приказује ситуацију центра у односу на гравитационо подручје. У горњем десном углу назиру се стамбени објекти који су могли бити изграђени и у било ком другом насељу Југославије, али не и у Призрену — граду-споменику.

Fig. 6. Nouveau centre. La photo ci-dessus: détail du parterre. Celle en dessous représente la situation du centre par rapport à son entourage. Dans le coin droit du haut, on entrevoit des maisons d'habitation qui auraient pu être construites dans n'importe quelle autre agglomération en Yougoslavie mais non pas aussi à Prizren, — ville-monument.

Сл. 7. Два различита погледа на Покдаљају. На горњем се уочава у средишњем горњем делу фотоса објект који је настао без икакве контроле и знања службе заштите. На доњем се још једном лепо примећују метаморфозе кровних покривача. Место руменила које је провиривало из зеленила призренских башта појављује се постепено и у најжаркијем лету насеље снежно белих кровова.

Fig. 7. Deux vues différentes sur Podkaljaje. Sur la photo du haut, on aperçoit sur la partie se trouvant au-dessus du milieu, un édifice qui fut exécuté sans aucun contrôle et connaissance du service de protection. Sur la partie inférieure, on remarque, une fois de plus fort bien, la métamorphose de la couverture des toits. A la place du rouge qui émergeait des jardins verts de Prizren, apparaît graduellement, même pendant les étés les plus chauds, l'agglomération des toits d'un blanc neigeux.

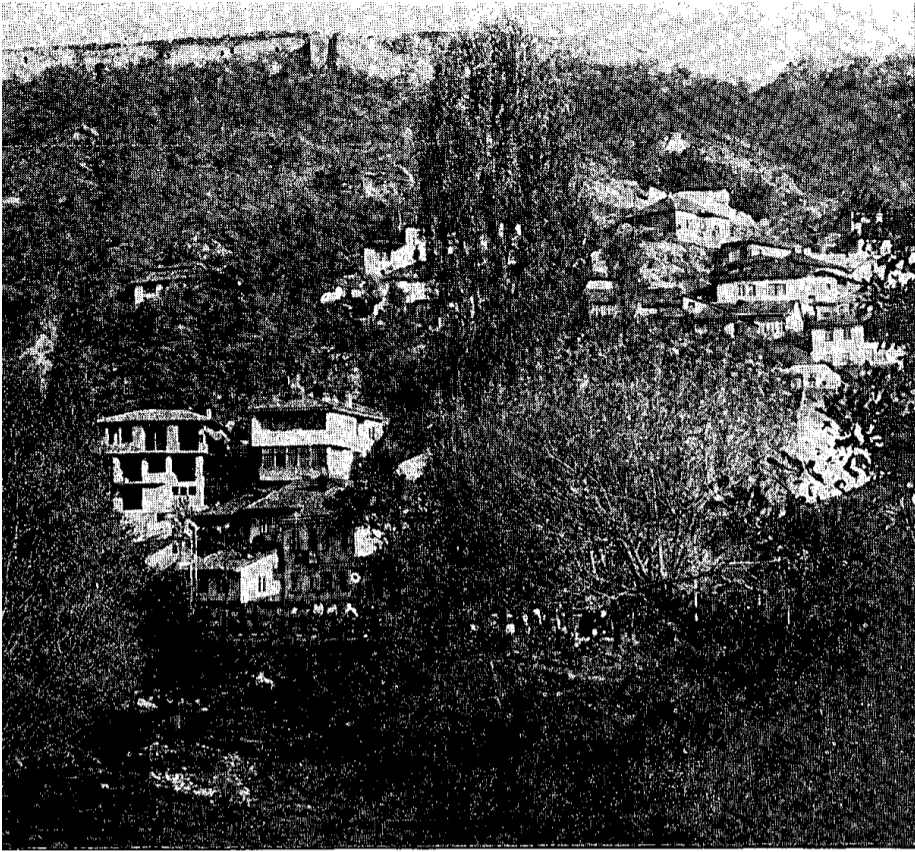
Сл. 8. Упоредни снимци дела града око старог каменог моста где је подигнута нова робна кућа (Ст. Мандић). Треба истаћи да је површина овог здања неколико хиљада квадратних метара, али исто тако треба указати и на изузетну спретност аутора да огромност и квадратуре и кубатуре ове новоградње саобрази постојећим мерилима и размерама. Поред тога веома је инвентивна и успешно спроведена архитектура кровних површина. Доказ да се савременим пројектантским поступком може такође допринети свеобухватној заштити града-споменика. Од интереса је истаћи (јер је на фотосима веома добро уочљиво) промену врсте кровних покривача; подвлачим да се не ради о новоизграђеним објектима, већ о препокривањима код којих се са једног материјала прешло на други „савременији“, лошији и неквалитетнији. Још један и то значајан пример где је служба свеобухватне заштите затајила.

Fig. 8. Reproduction comparée des parties de la ville autour du pont en pierre où on a construit un Grand magasin (St. Mandić). Il faut souligner que la surface de cet édifice a quelques mille mètres carrés, mais en même temps, il faut relever l'exceptionnelle habileté de son auteur pour que la grandeur et la superficie, ainsi que le volume de cette nouvelle construction soit conforme aux mesures et aux proportions existantes. En outre, la surface du toit est d'une architecture inventive et exécutée avec succès. Une preuve qu'avec des projets d'élaboration contemporains modernes, l'on peut aussi contribuer à la protection totale des villes-monuments. Il serait intéressant de relever (car dans la photo cela est clairement visible), le changement de matériau de couverture des toits; je souligne ici qu'il ne s'agit pas de constructions nouvelles, mais d'un nouveau revêtement chez lesquels on passa d'un matériau à un autre «plus contemporain», mauvais et de moindre qualité. Encore un exemple, et cela important, où le service qui embrasse toute la protection a fait défaut.

Сл. 9. Упоредни снимци стања пре и после уређивања простора трга „Призренске Лиге“ у непосредној близини Бајракли џамије. Том приликом је зграда у којој је данас смештен музеј Лиге премештена. На горњем фотосу су веома добро уочљиве и „савремене“ стамбене четврти, које ни перифериска локација не оправдава што су такве какве су, а понајмање оне који су се бринули о заштити овог града-споменика.

Fig. 9. Vues comparées avant et après l'aménagement de l'espace de la Place «Prizrenske Lige» (la ligue de Prizren), tout près de mosquée Bajrakli. A cette occasion, l'édifice où se trouve logé le Musée de la Ligue, est déplacé. Sur la photo du haut, on peut très bien apercevoir les quartiers «modernes» que même des locations périphériques ne justifient d'être telles qu'elles sont, et justifient encore moins ceux qui devaient tenir compte de la protection de cette ville-monument.

Сл. 10. Погледи на Подкаљају са обала Бистрице. Гроздови начичканих кућа, који провирују из бујног зеленила невеликих башта. Подкаљају надкриљује импозантно здање тврђаве Каљаје са које се пружају изузетни видици на читав град на његову пету фасаду, па из тих разлога није без основа и инсистирање на томе како су те кровне површине обрађене и каква се брига води о њима.

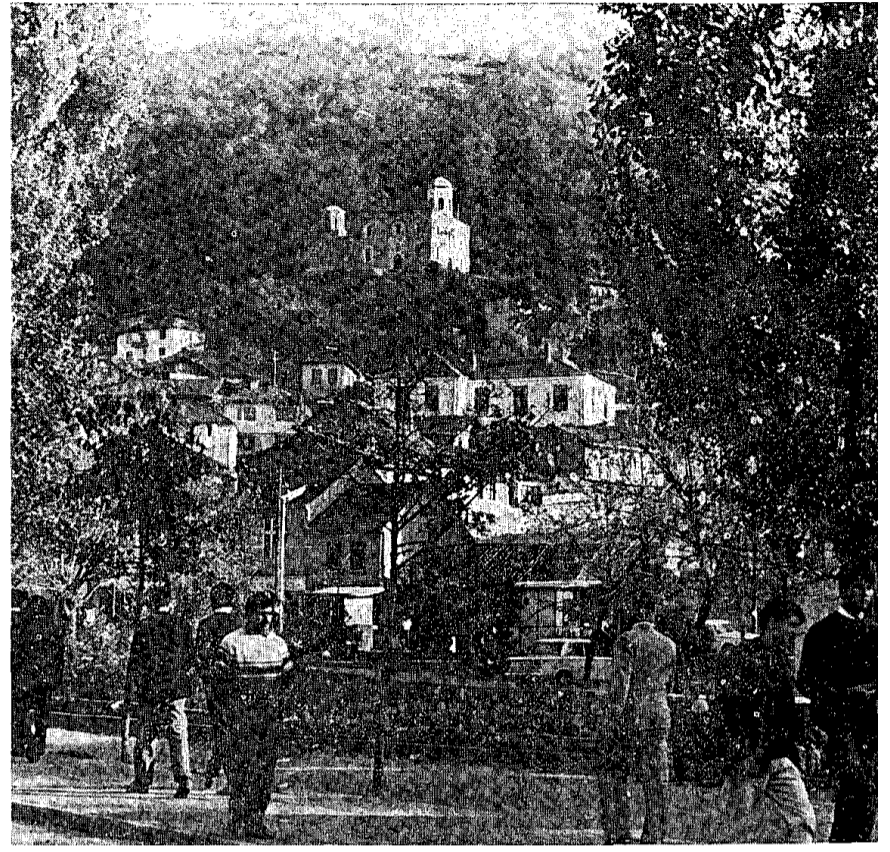
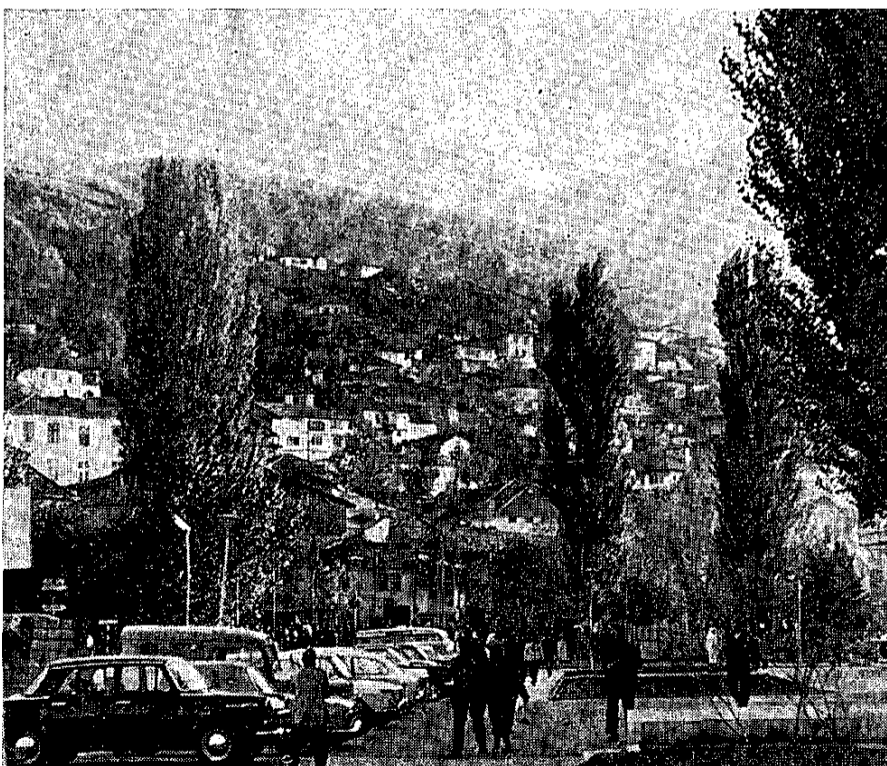
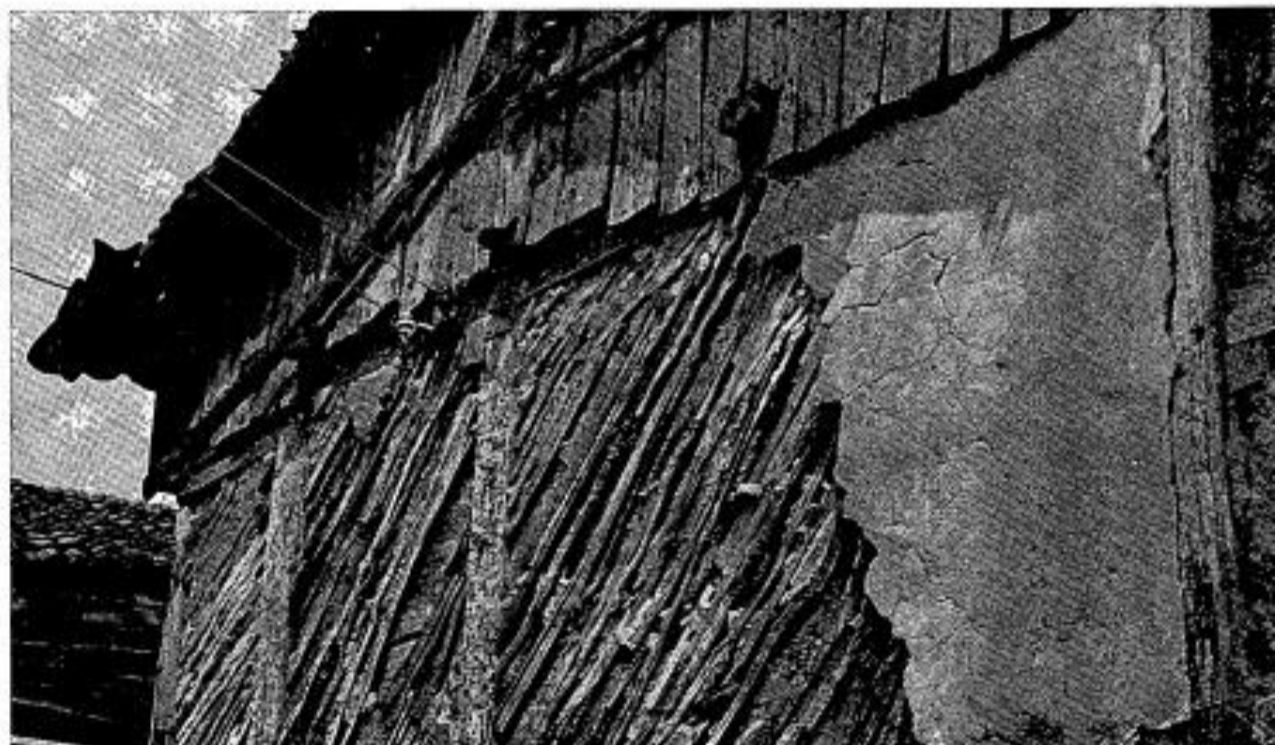

Fig. 10. Vues sur Podkaljaja des bords de la Bistrica. Des grappes de maisons attifées parsemées qui émergent de l'exubérante verdure des petits jardins. Podkaljaje est surplombé par l'imposant édifice de la forteresse de Kaljaje, de laquelle s'étendent des panoramas exceptionnels sur toute la ville, et sur sa cinquième façade, si bien que ce n'est pas sans raison que l'on insiste sur le fait que la manière dont ces surfaces de toits ont été exécutées, et quel est le souci qu'on leur prête.

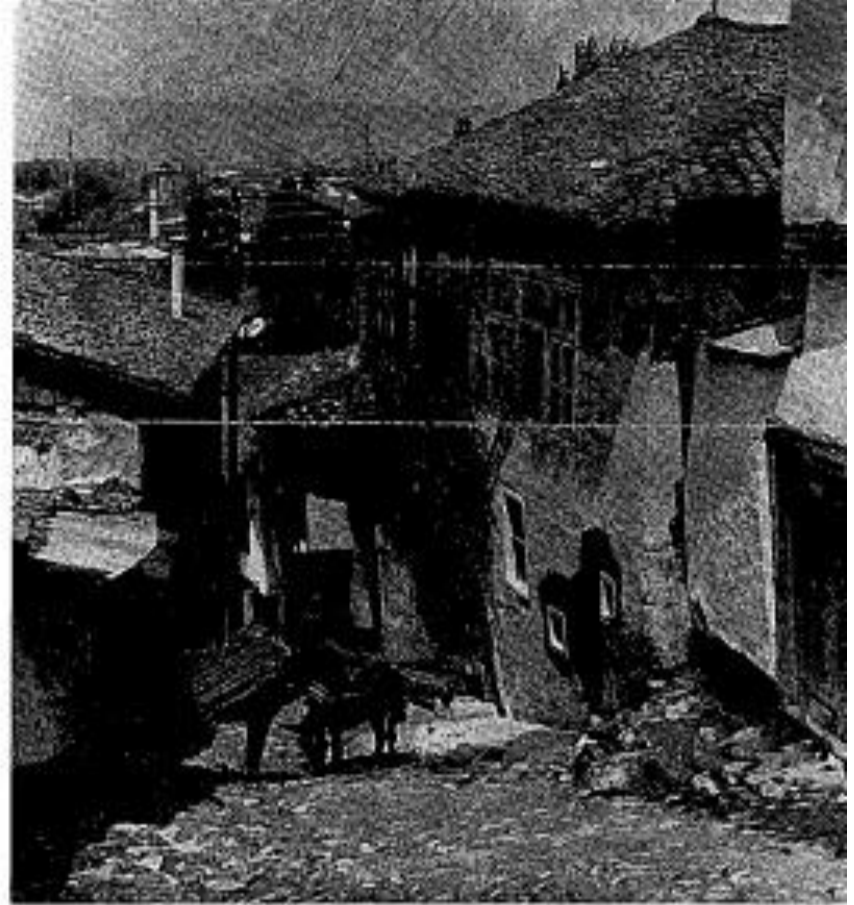
Сл. 11. Новоформирани урбанистички потез (амамост код хотела Тхеранда) који је да би се остварио однео са светла дана сгупину, можда, живописних ћепенака, али је зато омогућио ову изузетну визуру на стамбену махалу Пантелеју. (аутор Мандић).

Fig. 11. Le nouveau tracé du plan urbanistique (hamampont, près de l'hôtel Theranda), qui pour être réalisé, a fait disparaître de la lumière du jour tout un groupe de boutiques turques qui peut être avaient été pittoresques, mais en revanche a rendu possible cette exceptionnelle vue sur le quartier d'habitation Panteleja (auteur Mandić).

Сл. 12. Грађевински материјали и системи конструкција којим је остварена архитектура Призрена и скоро свих насеља Косова. Снимци довољно речито говоре о „солидности“ и веку трајања оваквих конструкција па самим тим и о теškoћама које се постављају у поступку заштите објеката изграђених на овај начин.

Fig. 12. Les matériaux et systèmes de construction dans lesquels est réalisée l'architecture de Prizren et de presque toutes les agglomérations de Kosovo. Les vues nous évoquent assez éloquemment la «solidité» et la durée séculaire de pareilles constructions et par cela même des difficultés qui se présentent dans la procédure de la protection des constructions édifiées de cette manière,

Сл. 13. Два мотива из Подкаљаје. Улица која је толико стрма да прелази у степениште. Нагиб терена и слободна диспозиција кућа остварују несвакидашњу сликовитост уличних перспектива.

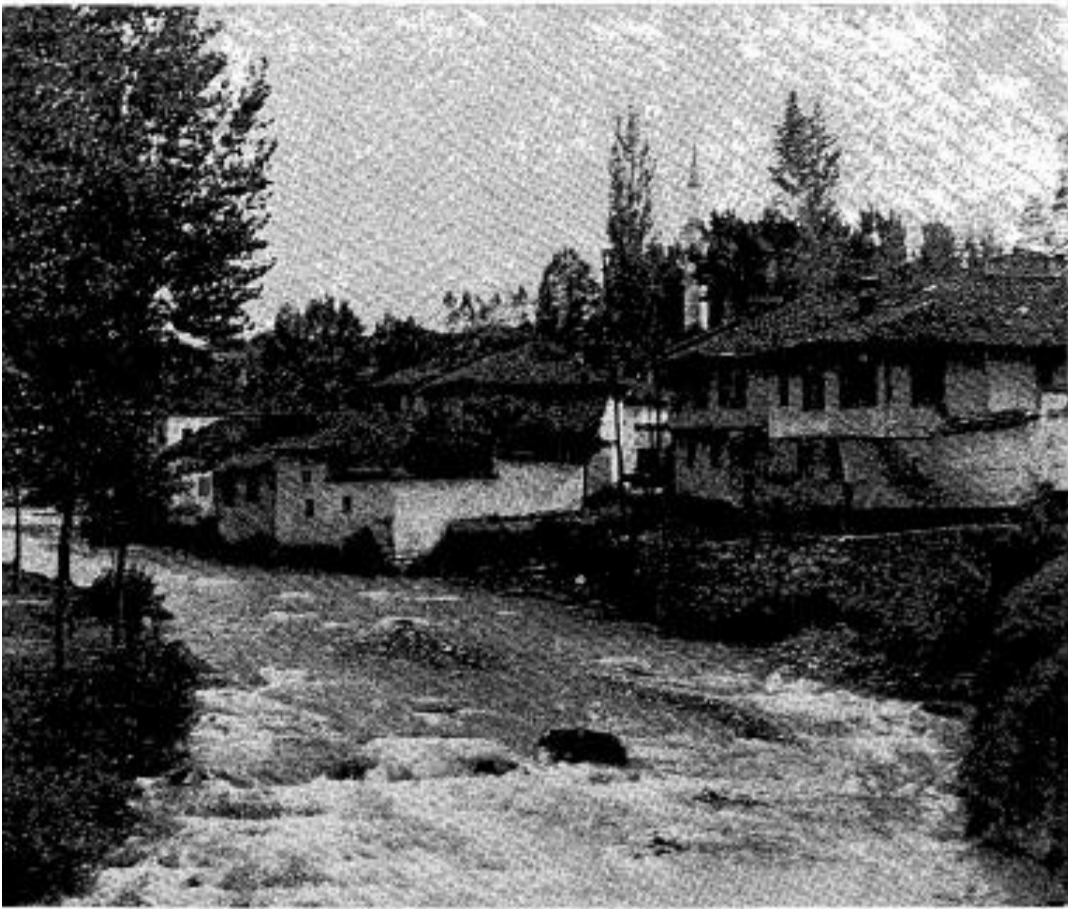
Fig. 13. Deux motifs de Podkaljaje. Une rue qui est tellement abrupte qu'elle se transforme en escaliers. L'inclinaison du terrain et la libre disposition des maisons crée une perspective pittoresque des rues qui n'est pas banale.

Сл. 14. Улични мотиви из равничарског дела Призрена. Високи оградни зидови, бело кречени, обезбеђују интимитет живота породице у пространим и пуним зеленила двориштима. Чест улични мотив је и витко минаре џамије.

Fig. 14. Les motifs des parties planes de Prizren. De hauts murs d'enceinte blanchis à la chaux, assurent l'intimité de la vie de la famille dans les cours spacieuses et pleines de verdure. Un motif très fréquent est également le svelte minaret des mosquées.

Сл. 15. Леви снимак је Бистрица код Мараша (призренска махала) и приближно одговара данашњем стању (снимак из 1963). Десни фотос је старији (1959 г.), иначе, је некада био карактеристичан за сваку призренску улицу. Данас од јаза (којим је текла брза и чиста вода) нема ни трага ни гласа.

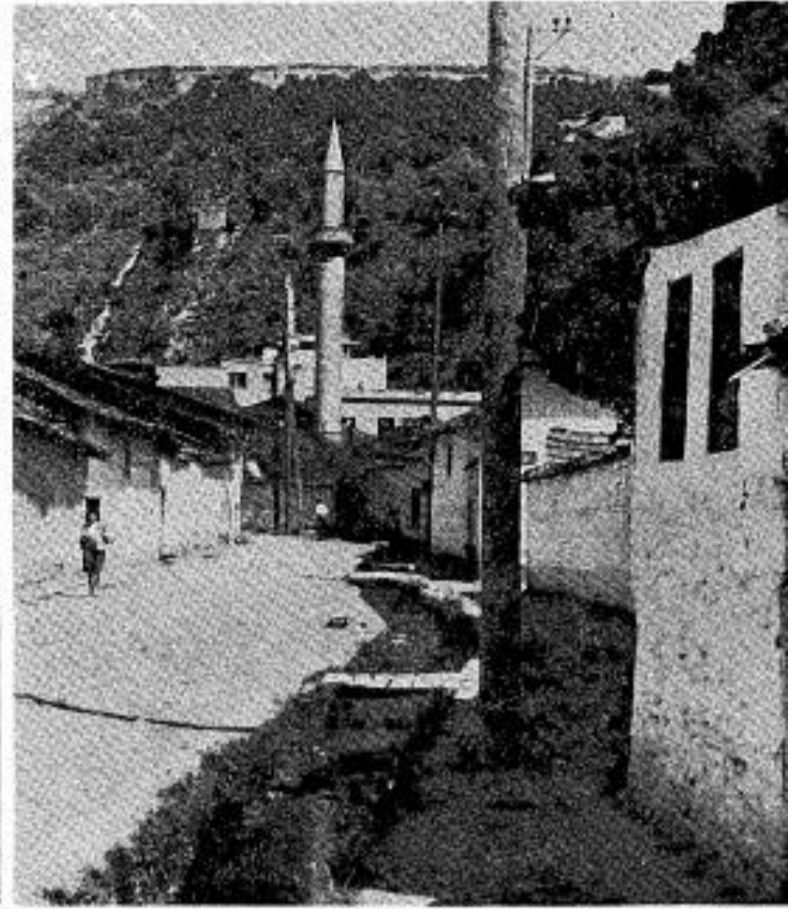
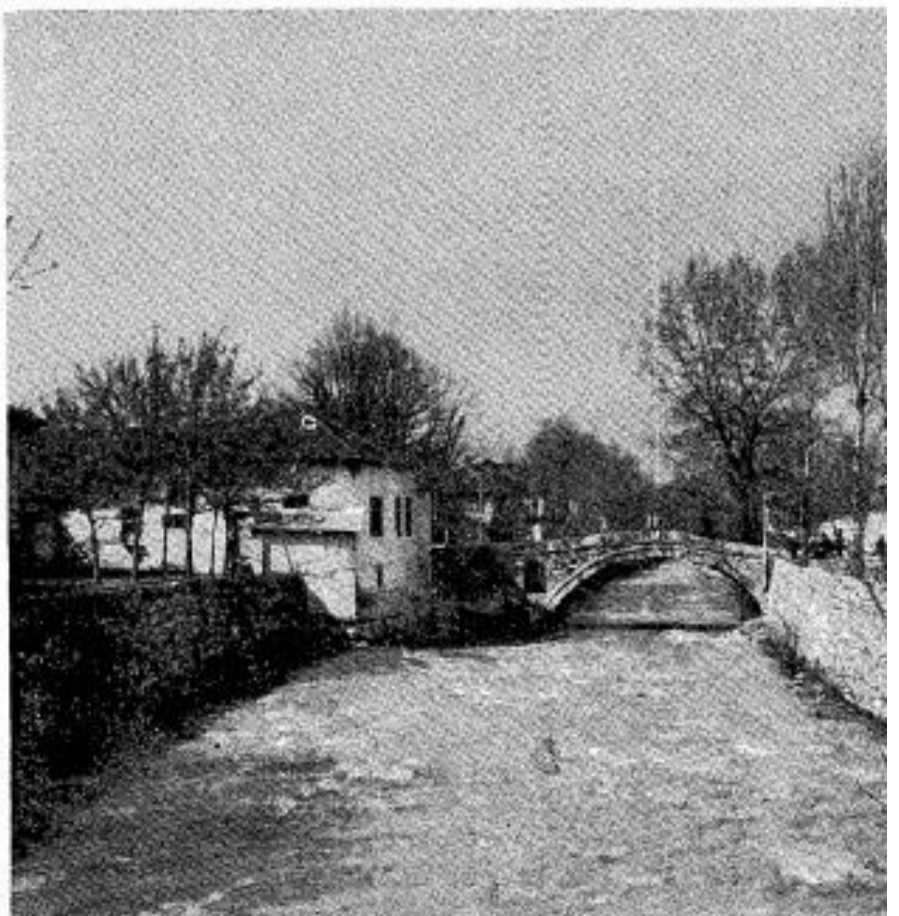
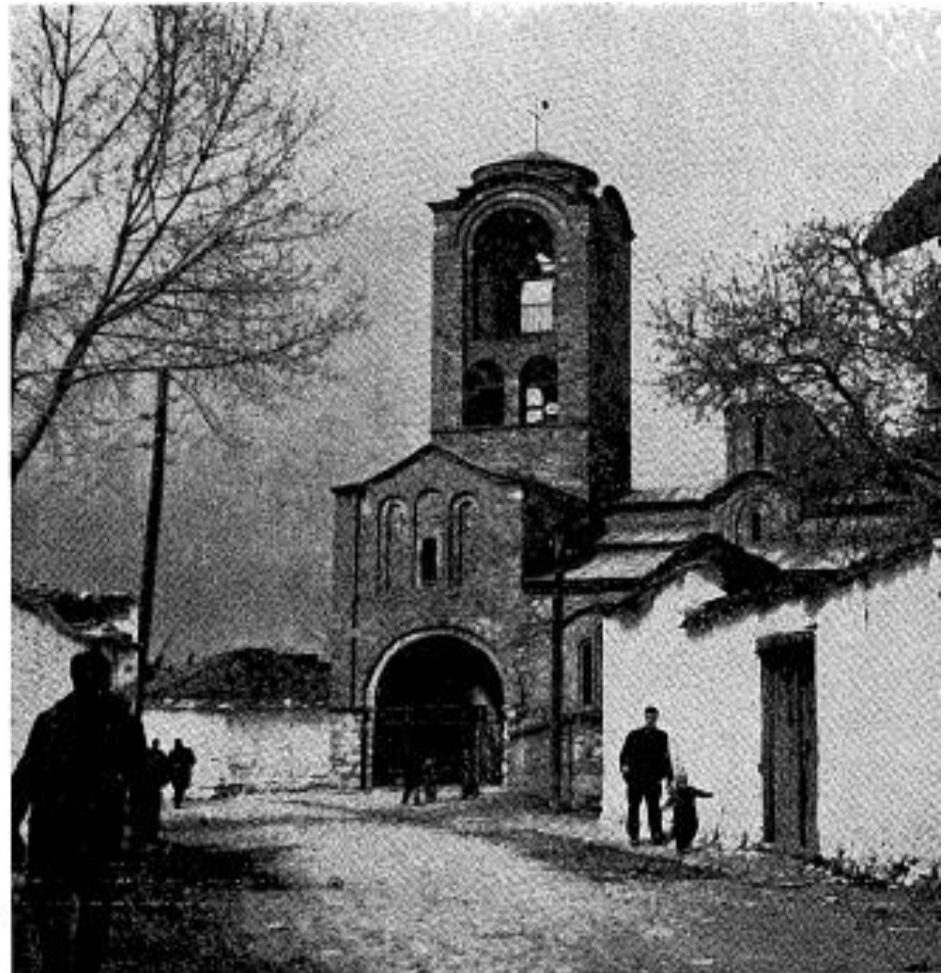

Fig. 15. La reproduction à gauche représente la Bistrice, près de Maraš, (quartier de Prizren), et répond à peu de choses près approximativement à l'état actuel (reproduction de 1963). La photo à droite est plus ancienne (1959), du reste cela est caractéristique pour chaque rue de Prizren. De nos jours, il ne reste rien du canal par lequel s'écoulait une eau rapide et claire.

Сл. 16. Узводни и низводни снимак Бистрице у њеном току кроз град. Оно о чему је служба заштите безусловно морала да води рачуна и да да коначну реч то је свакако начин израде обалних потпорних зидова и попречног профила овог значајног урбанистичког мотива града. То ниуком случају није смело да се препусти „функционалном“ решавању и крутим инжињерским схватањима хидротехничара.

Fig. 16. Photo de la Bistrice, en amont et en aval, dans son cours à travers la ville. Le service de protection devait inconditionnellement tenir compte avant de porter une décision définitive sur la façon de construire les murs de soutènement des bancs de la rivière et du profil transversal de ce motif urbanistique important. En aucun cas celui-ci ne devait être abandonné à une solution «fonctionnelle» et à la compréhension raide des hydrotechniciens.

Сл. 17. Богородица Љевишка. Значајном здању су поклоњена и огромна средства и дужна пажња и стручност конзервације. Па и поред свега, од како је завршена њена конзервација (1950), још ниједном нисам, ниједне године, видео сва прозорска окна на њој цела, а да не говорим о томе како последње две године не успевам у целости да сагледам апсиду са Милутиновим натписом јер је уз исту приграђен магацин, додуше дрвени, за материјал и алат који се употребљава у току лета на другим локалитетима овога подручја. Ми смо споменик заштитили и конзервирали препустивши га одмах и пропадању, које не успевамо увек баш да претекнемо. О томе како би требало да изгледа просторни оквир изузетно значајног споменика, наравно у контексту заштите и презентације Призрена као јединственог градаспоменика, нама изгледа детаљи нису дозволили да јасно сагледамо целину.

Fig. 17. La Vierge de Ljeviška. De grands moyens ont été offerts et l'attention nécessaire et spécialisation ont été prêtées, à la conservation de cet important édifice. Malgré tout cela, depuis que sa conservation a été achevée (1950), pas une seule fois et pas une seule année, je n'ai vu tous les verres des fenêtres entiers, sans mentionner le fait, qu'au cours des deux dernières années, il m'est tout à fait impossible d'apercevoir entièrement l'abside avec l'inscription de Milutin, car appuyé à celle-ci, on a construit un dépôt, en bois il est vrai, avec le matériel et les outils qu'on emploie pendant l'été dans d'autres localités de cette région. Nous avons protégé ce monument et conservé tout, en l'abandonnant tout de suite après à la décadence que nous ne réussissons pas toujours à devancer. L'aspect que devrait avoir l'environnement de ce monument exceptionnellement important, naturellement dans le contexte de la protection et de la présentation de Prizren, comme villemontument unique, nous semble impossible à saisir, caché qu'il est par ses détails.